

mi. Taip spėjama remiantis kitais lietuvių liaudies kūriniais: mitinės būtybės buvo antropomorfizuojamos padavimuose apie milžinus, kurie vėlesniuose siužetuose laikomi senoviniais žmonėmis¹⁸. Padavime apie Pelegrindėlę mitinė moteriška būtybė (spėjamoji laumė) atlieka nepaprastą darbą — užkemša upę, tad ji ir pakeista magiškos galios žmogumi — ragana. Keičiant veikėjo vardą, nebuvo atsižvelgta į tai, kad padavime vaizduojama būtybė turi bruožų, visiškai nesuderinamų su raganos prigimtimi, nebuvo atkreiptas dėmesys į kūrinyje atsiradusius prieštaravimus. Tik pavieniai pateikėjai mūsų dienomis stengiasi išvengti prieštaravimų raganos charakteristikoje, keisdami užkeikimu motyvą apie kuodeliu užkimštą upę.

Iš įvairių pateikėjų skirtinguose kaimuose užrašyto padavimo apie Pelegrindėlės kilmę variantai duoda naujų duomenų tirti lietuvių padavimų raidą. Šis kūrinys paremia hipotezę, jog lietuvių tautosakoje kadaise turėjo būti labai didelė ir stipri moteriška būtybė.

TAUTOSAKINIS PERSONAŽAS IR JO PROTOTIPAS

NORBERTAS VĖLIUS

Gervėčių parapijos Slabadkos vienkiemis 1926 m. buvo užrašytos dvi mitologinės sakinės apie galingą burtininką Šimą Revą¹. Šiose sakmėse ypač pabrėžiami antgamtiniai Šimo sugebėjimai, o žmogiškieji jo bruožai atskleisti nerūškiai. Tai Pelegrindos kaimo ūkininkas, muzikantas, gyvenantis kartu su dukterimis ir „numylėtine“. Į vestuves ateina apsikaišęs gėlėmis. Degtinės daug negeria ir vadina ją nuodais. Užtat kaip burtininkas jis gana įspūdingas. Šimas skaito vadinamąją juodąją knygą, daro visokius burtus ir gydo žmones velnio galybe. Tas, kurį jis gydo, visada išgyja. Savo sielą jis yra pardavęs velniams. Kai naktį jie ateina, liepia rinkti papiltas aguonas, skaityti viso pasaulio medžių lapus, vandens lašelius, smėlio grūdėlius ir dangaus žvaigždes... Jo valia vežimas be arklio važiuoja, vyrui kelnės nustumka...

¹⁸ Žr.: *Kerbelytė B.* Lietuvių liaudies padavimai.— V., 1970.— P. 58—65.

¹ LMD I 841(1, 13). Sakmės išspausdintos: *Balys J.* Lietuvių mitologiškos sakmės.— Londonas, 1956.— P. 112—113, 118—119; Lietuvių tautosaka.— V., 1967.— T. IV.— P. 472—473.

Renkant tautosaką 1970 m., paaikėjo, kad žodinė liaudies kūryba apie Šimą (dažniausiai Šimučiu vadinamą) populiarė ne tik Gervėčių apylinkėje, bet ir kitur. Apie jį užrašyta daugiau kaip 100 sakmių, pasakojimų, tikėjimų. Juose irgi kalbama apie nepaprastus, dažniausiai antgamtinis galingo burtininko Šimučio sugebėjimus ir tik retkarčiais šmėkstelėja vienas kitas jo žmogiškasis bruožas, paminimas vienas kitas, kartais prieštarėngas, jo gyvenimo epizodas. Jis — Pelegrindos kaimo ūkininkas, smuikininkas², turėjęs 5 dukteris³ arba 3 dukteris ir vieną suaugusį sūnų⁴. Pirmoji žmona anksti mirusi, tada vedęs kitą iš Šalčininkų⁵. Buvęs gudrus⁶, paprastas, linksmo būdo⁷. Gyvenęs labai gerai, turėjęs daug pinigų⁸. Mėgęs išgerti⁹. Miręs septyniasdešimties metų¹⁰.

Kaip rodo užrašyti pasakojimai, burtininkas Šimutis atlieka tokias funkcijas: padeda žmonėms, pajuokia juos, apdumia akis, pažadina arba nuslopina meilę, spėja ateitį, kenkia žmonėms, bendrauja su velniais.

Dažniausiai (apie 40 kartų) pasakojama, kad Šimutis gydo žmones: išprotėjusius, sutrauktus, nužiūrėtus arba piktų burtininkų apkerėtus, gyvačių įkirstus, rože ir kitoiom ligom sergančius. Kaip ir visi burtininkai, gydo labai keistais būdais. Vienus užkalba, kitiems visai nieko nedaro, o trečius gerokai prikankina, pavyzdžiui, liepia bėgti apie klėtį¹¹ arba apie kluoną¹², kočioja kojas kočėlu, duoda palaikyti besidraskantį katiną¹³, meta juodą katiną ant galvos¹⁴, trenkia kumščiu į ausį¹⁵, dvi savaites laiko uždaręs klėtyje ir muša rumbu¹⁶, mojasį pjauti skustuvu¹⁷ ir t. t. Jo gydomi ligoniai visada pasveiksta, o jei kuris ir miršta, tai tik nuo per didelio „vaistų“ veikimo. Viena moteris niekaip negalėjo užmigti. Šimas davė užkalbėto vandens. Moteris apsiprausė ir nepabusdama išmiegojo tris paras, kol numirė. Net kunigas neįstengęs jos pabudinti¹⁸. Dažniausiai gydė užkalbėjimu. Užkalba arba patį ligonį¹⁹, arba vandenį ir liepia juo apsiprausti

² LTR 4151(61), 4160(122), 4231(132), 4232(24, 33, 437, 739) ir kt.

³ LTR 4156(11).

¹² LTR 4232(23).

⁴ LTR 4151(61).

¹³ LTR 4232(740).

⁵ LTR 4156(11).

¹⁴ LTR 4230(7).

⁶ LTR 4232(575).

¹⁵ LTR 4232(739a).

⁷ LTR 4232(620).

¹⁶ LTR 4160(183).

⁸ LTR 4227(38).

¹⁷ LTR 4160(184).

⁹ LTR 4160(180).

¹⁸ LTR 4232(27).

¹⁰ LTR 4232(620).

¹⁹ LTR 4232(484), 4233(15),

¹¹ LTR 4232(564).

4160(179, 186).

ar jį gerti²⁰. Kartais dar rūko žolėmis²¹, žaizdą apibrėžia pieštuku²², aprašinėja mėlynu pieštuku ir uždeda mėlyną popierių²³, apdeda moliu²⁴.

Burtininkas gydo ir gyvulius. Penkis kartus užrašyta, kad Šimutis pagydo raganų pagadintas, ir du — gyvatės įgeltas karves. Norėdamas atitaisyti pagadintą pieną, Šimutis varo adatas į slenkstį²⁵, leidžia per jas vandenį, juo prausia ir girdo karvę²⁶, liepia į koštuvą sukišti 12 vinių be galvučių ir virinti²⁷. Atliekant šiuos magiškus veiksmus, kaltininkai patys ateina²⁸ arba burtininkas juos parodo veidrody²⁹. Nuo gyvatės perlieja karves užkalbėtu vandeniu³⁰, apibraižo įkirtimą kreida³¹.

Už paslaugas žmonės Šimučiui atsilygindavę degtine, užkandžiu ir pinigais³²; neturtingus gydęs veltui, o iš turtingųjų imdavęs 1—5 zlotus³³. Iš to Šimutis ir gyvenęs³⁴.

Šimutis žmonėms ne tik padėdavęs, bet mėgdavęs iš jų ir pasišaipyti. Beveik 30 kartų minima, jog jis galėjęs taip padaryti, kad merginoms (dažniausiai bešokant) visi sijonai nusmuktų arba iš sijono kepurės didumo lopas iškristų. Tačiau, kaip rodo sakmės, šitokią sarmatą paprastai jis daro tik to nusipelnusioms merginoms — kurios didžiuojasi³⁵, neina su vaikinais šokti³⁶, atstumia įsimylėjusį³⁷, neperkelia burtininko per upę³⁸ arba neigia jo antgamtinius sugebėjimus³⁹, neteka už jo sūnaus⁴⁰. Dažnai pabrėžiama, kad jis šitaip padaro supykęs ant merginos⁴¹. Ir tik vieną kartą minima, kad tokį piktą pokštą iškirtęs visoms merginoms, išskyrus tą, su kuria šoko⁴². Porą kartų užfiksuota, kad panašiai Šimutis pasijuokia ir iš bernų — padaro taip, kad nusmuktų kelnės⁴³.

Supykęs ant moterų, kartais jas ir labiau nubaudžia:

20 LTR 4232(601), 4224(369).

21 LTR 4232(26).

22 LTR 4232(21, 522).

23 LTR 4232(31).

24 LTR 4230(6).

25 LTR 4233(22).

26 LTR 4157(18).

27 LTR 4160(123).

28 LTR 4160(123), 4233(22).

29 LTR 4157(18).

30 LTR 4151(100).

31 LTR 4156(11).

32 LTR 4232(23), 4233(16),

4160(183).

33 LTR 4227(38).

34 LTR 4160(184).

35 LTR 4157(13), 4231(132),
4232(24).

36 LTR 4232(827).

37 LTR 4232(437).

38 LTR 4160(122), 4231(136).

39 LTR 4232(676).

40 LTR 4151(61).

41 LTR 4232(18, 486, 522).

42 LTR 4160(75).

43 LTR 4160(122, 182).

užburia, ir jos nuogai išsirengia⁴⁴, ima viduriuoti už sta-
lo⁴⁵, nusigeria⁴⁶.

Šimutis mokėjęs užburti, kad arkliai netrauktų veži-
mo⁴⁷ arba išsikinkytų⁴⁸, ratai nusmuktų⁴⁹, trūktų smuiko
stygos⁵⁰, skiltų pats smuikas⁵¹. Šitokias išdaigas daugiausia
krėsdavęs vestuvėse.

Mokėdavęs ir akis apdumti. Įžeistas „padega“ statomą
namą⁵², vežimą šieno⁵³, ant „gudų“, norinčių mušti „gir-
gūnus“, „paleidžia“ vandenį⁵⁴, lenda per rąstą⁵⁵, sudaužo
į gabalus ir vėl sustato krosnį⁵⁶, „supjausto“ ir vėl sulipdo
juostą⁵⁷, „apleidžia“ utelėmis⁵⁸. Akis apdumia keršyda-
mas, norėdamas kam padėti arba vien tik parodyti savo
sugebėjimus. Tik norėdamas pajuokauti ir parodyti savo
jėgą, Šimutis padaro taip, kad ratai be arklio važiuoja
(apie 10 informacijų⁵⁹), baltas sūris pajuosta⁶⁰, į dubenį
pelė įkrenta⁶¹, stikliukuose atsiranda žalčių⁶², bažnyčioje
velniai karstosi⁶³, pats užsidega⁶⁴, iššaukia gyvatę⁶⁵.

Šimutis girdavęsis galįs taip padaryti, jog kiekviena
mergina pas jį į pirtį ateitų⁶⁶, pažadindavęs⁶⁷ ir nuslopin-
davęs⁶⁸ meilę.

Pasitaiko vienas kitas nurodymas, kad spėdavęs at-
eiti⁶⁹, pasakydavęs, kiek žmogus gyvens⁷⁰, kada mirs⁷¹,
įvairiose būdose protingai patardavęs⁷². Žinodavęs, ko
žmogus pas jį atvyko⁷³ ir ką vykdamas kalbėjo⁷⁴. Viską
galėjęs padaryti⁷⁵. Todėl žmonės labai juo tikėję⁷⁶, „jį
visi gerbė ir bijojo“⁷⁷, ką jis pasakydavo — jo visada

⁴⁴ LTR 4232(620).

⁴⁵ LTR 4230(8).

⁴⁶ LTR 4230(9).

⁴⁷ LTR 4157(13), 4159(95),
4160(181), 4232(620), 4162(309).

⁴⁸ LTR 4153(176).

⁴⁹ LTR 4157(13), 4232(32).

⁵⁰ LTR 4153(176), 4224(369).

⁵¹ LTR 4224(369).

⁵² LTR 4232(458).

⁵³ LTR 4232(551).

⁵⁴ LTR 4232(20, 522).

⁵⁵ LTR 4232(551).

⁵⁶ LTR 4230(10).

⁵⁷ LTR 4232(676).

⁵⁸ LTR 4232(28, 522, 680).

⁵⁹ LTR 4157(13), 4162(309),
4231(135), 4232(19, 522, 676, 533,
697).

⁷⁵ LTR 4231(135). Tačiau yra viena informacija, kad Šimutis mokė-
jęs tik padaryti, o tai, kas padaryta, atitaisyti nemokėjęs. LTR 4232(818).

⁷⁶ LTR 4161(239).

⁶⁰ LTR 4232(818).

⁶¹ LTR 4232(32, 33, 38).

⁶² LTR 4160(180).

⁶³ LTR 4160(185).

⁶⁴ LTR 4160(181).

⁶⁵ LTR 4232(533, 676).

⁶⁶ LTR 4232(818).

⁶⁷ LTR 4232(680).

⁶⁸ LTR 4232(35).

⁶⁹ LTR 4227(38).

⁷⁰ LTR 4232(551).

⁷¹ LTR 4232(369).

⁷² LTR 4227(38).

⁷³ LTR 4227(38), 4232(601).

⁷⁴ LTR 4157(13), 4232(412).

⁷⁷ LTR 4227(38).

klausydavę⁷⁸. Retai kada burtininkas Šimutis smarkiau pakenkęs žmonėms⁷⁹.

Šimučio galios šaltinis — juodoji knyga, kuri apibūdinama labai įvairiai; ji buvusi stora⁸⁰, didelė, juodu viršum, baltais lapais⁸¹, juodais lapais, baltom raidėm⁸², labai stora, rusų kalba parašyta⁸³, labai didelė ir juoda⁸⁴, kai kurie pateikėjai sakosi net patys ją matę⁸⁵.

Paskaitęs juodąją knygą, Šimutis sušaukia velnius⁸⁶. Užrašyta nemaža sakmių apie žmones, kurie, atsitiktinai aptikę tą knygą, ima skaityti ir prišaukia daugybę velnių⁸⁷. Gerai, kad laiku atsiranda pats knygos savininkas. Vadinasi, sušaukti ir vėl pavaryti velnius valia tik pačiam burtininkui. Jis sugebėjęs velnius išvaryti ir iš apsėstų žmonių⁸⁸. Ant jo pirkios stogo visada būdavę pilna juodų varnų — velnių⁸⁹.

Šimutis neidavęs į bažnyčią⁹⁰, o jei ir eidavęs, vis tiek slėpdavęsis nuo kalėdojančio kunigo⁹¹. Užtat jo mirtis buvusi labai sunki⁹² — net ir priėjęs išpažinties, negalėjęs tol numirti, kol neatsikratęs savo juodosios knygos⁹³. Jam, mirusiam, ant kojų atsigulęs juodas katinas⁹⁴, priškridę daug velnių ir išnešę kūną per kaminą⁹⁵. Palaidotas jis irgi nedavęs žmonėms ramybės — keldavęsis iš kapų ir užkabinėdavęs juos, kol šie, netekę kantrybės, klebono pamokyti, atkasę duobę, nukirtę galvą ir padėję tarp kojų⁹⁶.

Apie šio galingo burtininko išvaizdą užrašytos tik kelios prieštaringos pastabos. Jis buvęs „toks juodas dzidelis“⁹⁷, susikūprinęs⁹⁸, silpno kūno sudėjimo, aukštesnis už vidutinį, baltais, susivėlusiais plaukais, aštraus žvilgsnio, kurio niekas neatlaikydavęs⁹⁹.

Renkant tautosaką 1970 m., paaikškėjo, kad taip dažnai minimas garsusis burtininkas Šimutis turi savo prototipą.

⁷⁸ LTR 4232(739).

⁷⁹ LTR 4160(75), 4159(95).

⁸⁰ LTR 4227(38).

⁸¹ LTR 4232(369b).

⁸² LTR 4232(36).

⁸³ LTR 4232(564).

⁸⁴ LTR 4230(11).

⁸⁵ LTR 4232(564, 575).

⁸⁶ LTR 4160(101), 4161(239), 4227(38), 4232(697).

⁸⁷ LTR 4161(228), 4230(11), 4232(30, 36, 39).

⁸⁸ LTR 4150(100), 4160(179), 4161(309), 4232(22).

⁸⁹ LTR 4232(533).

⁹⁰ LTR 4153(176).

⁹¹ LTR 4156(11).

⁹² LTR 4160(182).

⁹³ LTR 4151(100, 162).

⁹⁴ LTR 4232(487).

⁹⁵ LTR 4232(41).

⁹⁶ LTR 4151(98).

⁹⁷ LTR 4232(437).

⁹⁸ LTR 4232(620).

⁹⁹ LTR 4230(12).

Tai Pelegrindos kaimo ūkininkas Šimas Augulis, gyvenęs apie 1880—1935 metus. Susidarė reta tautosakos mokslui, įdomi proga stebėti, kaip gimsta ir gyvuoja mitologinės sakmės, koks jų egzistavimo pagrindas, santykis su tikrove, ir ryškiau apibrėžti burtininko vaidmenį senajame mūsų kaime, prasibrauti į vadinamojo juodojo meno laboratoriją.

Susipažinus su tautosakiniu burtininko Šimučio paveikslu, į akis krinta jo tradiciškumas. Daugelyje Lietuvos vietų žinomos sakmės bei tikėjimai, kad burtininkai bendrauja su velniais, gydo žmones ir gyvulius, prisišaukia gyvates, spėja ateitį, žino, ko interesantai pas juos atėjo ir ką ateidami kalbėjo, padaro taip, kad merginoms sijonai nukrenta, arkliai iš vietos nepajuda, nustumka vežimo ratai, trūksta smuiko stygos, baltas sūris pajuosta, bėga vanduo, dega šieno vežimas¹⁰⁰. Vadinasi, visoje Lietuvoje žinomos sakmės bei tikėjimai siejami su burtininko vardą įgavusiu Šimu Auguliu, panašiai kaip tie patys padavimų siužetai susiejami tai su vienu, tai su kitu gamtos objektu (piliakalniu, ežeru, akmeniu).

Antra vertus, Šimučio paveikslas daug kuo skiriasi nuo tradicinio lietuvių burtininko. Lietuvių burtininkai, kaip rodo sakmės ir tikėjimai, ne tik padeda žmonėms, bet ir kenkia — paverčia juos vilkais, pagadina sveikatą, susargdina ar net išdvasina jų gyvulius¹⁰¹. O Šimutis kenkia tik išimtiniais atvejais. Tai gero burtininko tipas. Toks burtininkas, sprendžiant iš užuominų mūsų XV—XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose, tikriausiai seniau buvo populiarus ir Lietuvoje¹⁰², tik krikščionybės veikiamas vėliau pakito ir sudemonėjo. Tačiau ir tuo atveju nenusikalstama tradicijai, o tik išsaugoma senesnė jos forma. Archaiškumu reikia laikyti ir apskritai sakmių bei tikėjimų apie burtininkus populiarumą Gervėčiuose. Čia jų užfiksuota beveik 3 kartus daugiau negu sakmių apie raganas (iš viso apie 150). Tuo tarpu Lietuvoje sakmių apie juos užfiksuota perpus mažiau negu apie nuolat žmonėms kenkiančias raganas¹⁰³.

Kitas Šimutį nuo lietuvių burtininkų skiriantis bruožas — jo turima juodoji knyga, kuri minima beveik 25

¹⁰⁰ Vėlius N. Mitinės lietuvių liaudies sakmių būtybės.— V.— 1977.— P. 233—245.

¹⁰¹ Ten pat.— P. 239—241.

¹⁰² Ten pat.— P. 199—218.

¹⁰³ Ten pat.— P. 234.

kartus. Juodaknygio burtininko vaizdinys populiariesnis slavų, ypač lenkų, kraštuose. Lietuvoje dažniausiai jis minimas labiau nutautusiuose, slavams artimuose pasienio rajonuose. Šis Šimučio paveikslo bruožas irgi tradicinis, tik rodantis ne lietuvių, o slavų kultūros įtaką.

Ir vis dėlto Šimučio paveikslas turi ir individualių bruožų, retai pastebimų arba iš viso nepastebėtų nei lietuvių, nei slavų tradicijose. Tai sugebėjimas pavėžinti žmones vežimu be arklio, paleisti į dubenį pelę, taip padaryti, kad merginoms iš sijono iškristų lopas medžiagos, nusmuktų vyrų kelnės. Ar nebus čia nauja, tik su Šimučiu susijusi tradicija?

Kyla klausimas, kodėl visos minėtos tradicinės sakmės ir tikėjimai buvo susieti kaip tik su Šimu Auguliu ir kiek šie gausūs tradiciniai ir netradiciniai tautosakos duomenys atspindi tikrus Šimo Augulio gyvenimo faktus, jo veiksmus ir ketinimus. Atsakyti į tai nelengva, nors dar tebe gyvos jo dukterys, jį pažinoję kaimynai ir giminės. Vieni jų tiek persiėmę senojo kaimo tradicijomis, kad šventai tikėjo ir dabar tebetiki antgamatine Šimo Augulio galia ir neįtikimiausias sakmes pasakoja kaip tikrus įvykius, kuriuose patys dalyvavę ir viską savo akimis matę. Kiti besąlygiškai neigia burtininkiškus jo sugebėjimus, viską laikydami tik žmonių prasimanymais arba akių dūmimu. Artimiausi giminės, sielvartaudami dėl pasklidusio garso, irgi neigia visus antgamtinius jo sugebėjimus ir tendencingai stengiasi iškelti jo dorumą, dievotumą. Be to, net artimiausių žmonių atsiminimai apie Šimą Augulį, kaip garsią, išskirtinę asmenybę, jau iš dalies yra sutautosakėję — įgavę savotišką tradiciją, ir sunku juose tiesą atskirti nuo meninės išmonės. Visi be išimties pabrėžia jo gudrumą, apsukrumą, nagingumą.

Šimas Augulis iš tiesų buvo talentingas muzikantas. Be jo neapsieidavo nei vestuvės, nei krikštynos, nei vaisės. „Jo rankose smuikas kalbėjo“, — prisimena jo jauniausioji duktė Julė Karmazienė¹⁰⁴. Grojo ir cimbolais. Ne tik pats grodavo, bet ir kitus išmokydavo¹⁰⁵. Jis ir gabus meistras drožėjas¹⁰⁶. Taisė laikrodžius¹⁰⁷. Buvo pasidaręs laikrodį su gegute, kuri, mušant valandas, išlįsdavo iš namelio ir kukuodavo¹⁰⁸. Išmanė ir staliaus amatą. Klė-

¹⁰⁴ LTR 4230(16).

¹⁰⁵ LTR 4157(13).

¹⁰⁶ LTR 4226(10).

¹⁰⁷ LTR 4157(13), 4230(16).

¹⁰⁸ LTR 4230(16).

telėje turėjęs visus būtinus įrankius ir, ko namams reikėdavo, viską pats pasidarydavęs. Mokėjęs rusiškai ir net lotyniškai. Turėjęs daug knygų ir jas skaitęs. Ypač mėgęs astronomiją. Kaip teigia duktė Julė, žinojęs visų žvaigždžių vardus ¹⁰⁹.

Šitokių nepaprastų gabumų Šimas Augulis, Pirmojo pasaulinio karo metu grįžęs iš Rygos ir apsigyvenęs savo tėviškėje Pelegrindoje, iš karto patraukė aplinkinių dėmesį. Kaimynai eidavo pas jį pasitarti, pasikalbėti. Su visais gražiai sugyvenęs, visus vaišindavęs, nes ir pats labai mėgęs išgerti. Nors ir prasilavinęs, savo mąstysena Augulis, atrodo, per daug nesiskyrė nuo kitų kaimo gyventojų. Naivių kaimiečių palankumą jis panaudojo saviems tikslams — užkalbėjimu ir kitais nepaprastais būdais ėmė gydyti žmones ir gyvulius, spėti ateitį, burtininkauti.

Užkalbėtojų ir burtininkų XX a. pirmojoje pusėje buvo vos ne kiekviename Gervėčių apylinkių kaime. Galčiūnuose gyvenę burtininkai Kasūra ¹¹⁰, Bučka ¹¹¹, Mikailiškėse — Zaviša ¹¹², Gervėčiuose — Jakavickienė ¹¹³, Girišose — Mažeika ¹¹⁴, „Kačerginė“ ¹¹⁵. . . Galčiūnuose užkalbinėjusi Kulienė ¹¹⁶, Mockose — Mockienė ¹¹⁷, Knystušėse — „Dragūnas“ ¹¹⁸, Gervėčiuose — Butvilienė ¹¹⁹ ir daugelis kitų. Kartais nuo gyvatės įkirtimo, rožės ir kitų „nepagydomų“ ligų net ir dabar dar gelbsti užkalbėtojai. Užkalbėjimas ir burtininkavimas buvo ne tik populiarus, bet ir pelningas amatas. Todėl nenuostabu, kad jo ėmėsi ir toks visų galų meistras kaip Šimas Augulis.

Šimas Augulis iš tiesų buvo praktikuojantis, tikras burtininkas. Tai pažymi visi kaimynai ir artimiausi giminės. Svarbiausias jo užsiėmimas, kaip atsispindi ir užrašytoje tautosakoje, buvo žmonių ir gyvulių gydymas. Žemės turėjo tik 5 ha ir visai ja nesirūpino, nes nuo pat ankstyvo ryto priiminėdavo interesantus. Daugiausia gydęs užkalbėtu šaltinio vandeniu ¹²⁰. Julė ne kartą, atvykus

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ LTR 4232(141).

¹¹¹ LTR 4232(515).

¹¹² LTR 4232(502).

¹¹³ LTR 4151(101).

¹¹⁴ LTR 4232(523, 524).

¹¹⁵ LTR 4232(514).

¹¹⁶ LTR 4161(378).

¹¹⁷ LTR 4161(12, 13).

¹¹⁸ LTR 4232(529, 530).

¹¹⁹ LTR 4226(3).

¹²⁰ Šaltinio vanduo Gervėčiuose buvo labai gerbiamas, laikomas šventu [LTR 2447(71)]. Su juo atlikinėdavo įvairius magiškus veiksmus, norėdami sukelti lietu [LTR 2447(52, 61)]. Jį vartodavo ir kiti užkalbėtojai.

žmonėms, bėgdavusi jo parnešti. Ne vienas nervų liga sergantis ligonis, apsilankęs pas Šimą Augulį, iš tiesų pasveikdavo ¹²¹. Matyt, jo būta stiprios valios, geros orientacijos, mokėta ligonius paveikti, įteigti norimas mintis. Be abejo, daug čia padėdavo ir apie jį sklindantis garsas.

Šimas Augulis atlikinėdavęs ir kitus saktmėse nurodomus veiksmus: spėdavo, kiek kuris žmogus gyvens, paleisdavo į dubenį pelę, prisišaukdavo velnius ir kt.

Sunku dabar vien iš žmonių atsiminimų nustatyti, kaip pats Augulis žiūrėjo į pasirinktąjį amatą, kiek čia buvo tradicinio tikėjimo savo antgamtiniais sugebėjimais ir kiek paprasto šarlatanizmo — sąmoningo žmonių apgaudinėjimo.

Atrodo, jog Augulis, kaip ir daugelis to meto valstiečių, tikėjo užkalbėjimo ir kai kurių magiškų veiksmų galia, nes elgdavosi griežtai pagal to laiko tradicijas: vartojo ne paprastą, o šaltinio vandenį, išgaščiu sergančius mastuodavo siūlais, kuriuos paskui kartu su dagiliais degindavo ¹²², ir pan. ¹²³ Tačiau į kitus burtus, kaip velnių sušaukimą, ateities spėjimą, nusimanymą apie pacientų gyvenimą, įvairias išdaigas vestuvėse ir kt., jis žiūrėjo kaip į paprastą žaidimą. Iš jų juokėsi ir artimiausi giminės bei kaimynai ¹²⁴. Šimas juos padarydavo visai žemiškais būdais. Pavyzdžiui, pastebėjęs pas jį atvykstančius žmones, jis kur netoliese pasislėpdavo, o žmona išsiteiraudavo, kur ir kaip jie gyvena, kokia šeima. Paskui, neva iš kaimo parėjęs, burtininkas jau viską apie savo pacientus žinodavo ir tuo labai juos stebindavo ¹²⁵. Spėdamas, kiek žmogus gyvens, liepdavo uždegti popieriaus lapą, paskui paimdavo tuos pelenus, patrindavo, ir delne atsirasdavo koks nors skaičius. O tą skaičių jis pats, kaip prisipažino Vitalijui Petrikui, anksčiau ant delno vašku išvedžiodavęs; patrynus delną pelenais, vaškas pajuosdavęs ¹²⁶. Kaip pasakoja duktė Julė, visai žemišku būdu „užburdavęs“, kad merginoms sijonai nukristų: iš anksto susitardavęs su koku bernu, kuris, šalia sėdėdamas, at-sagstydavo mergaitei sijono sagas ir tik išėjus šokti sijonas tuoj nustumdavo ¹²⁷. Duktė Julė prisimena ir daugiau tėvo „burtų“, kurie buvo ne kas kita, kaip paprastas akių dūmimas ¹²⁸.

¹²¹ LTR 4156(40).

¹²² LTR 4230(17).

¹²³ LTR 4157(18), 4160(123).

¹²⁴ LTR 4226(9), 4232(551).

¹²⁵ LTR 4151(4).

¹²⁶ LTR 4232(551).

¹²⁷ LTR 4156(40).

¹²⁸ LTR 4230(19).

Tikriausiai tokiais pat žemiškais būdais Augulis „užburdavo“, kad vežimas be arklio važiuotų, merginai iš sijono lopas medžiagos iškristų, pelė į dubenį išoktų.

Šiuo atveju įdomūs pasakojimai bei tikėjimai apie Šimučio sugebėjimą važiuoti be arklio. Juose akivaizdžiai matyti, kaip konkretus, žmogaus jėgoms įmanomas veiks- mas vėliau sutautosakėja, tampa tiesiog mitinis, fantas- tinis.

Iš visų šių pasakojimų arčiausiai tiesos yra Augulį ge- rai pažinojusio Girių kaimo gyventojų Juliaus Ravaičio pasakojimas. Per jo pusbrolio vestuves muzikantas Au- gulis, be kitų išdaigų, sutemus pasisiūlęs vestuvininikus pavėžinti be arklio. Visi susėdę į vežimą, o jis pririšęs prie ienų lanką, į rankas paėmęs vadeles, pasakęs „Noo!“,— ir vežimas pavažiavęs kokį šimtą metrų. Tačiau vežimą atgal parvežę patys vestuvininikai, nes supykintas Augulis juos palikęs kaimo gatvėje¹²⁹. Naktį apskriam žmogui išties nesunku buvo taip padaryti, kad vežimas pajudėtų be arklio; tuo labiau kad įkaušę vestuvininikai tikėjo, jog jis, velnio varomas, tikrai pajudės.

Pasklidus garsui, kaimynai šį konkretų faktą jau api- bendrina („Veždavo vežimą be arklio“¹³⁰), patį veiksmą sustiprina („Prisodzina pilnų vežimų svečių, kap kur ve- selioj būna, ir lunkų prikliudzia, é vežimas be arklio kap pradeda važinėc, kap su arkliu, cik ratai dunda“¹³¹). Di- dinamas ir nuvažiuotas kelias („Vežiman susėdo žmonių. Augulis uždėjo lanką ir nuvažiavo“¹³²). Galų gale imama teigti: „Žmonės susėsdavo į nekinkytą vežimą, o jis taip padaro, kad be arklių nuvažiuodavo į miestelį“¹³³.

Atrodo, Šimas Augulis mokėjo ir hipnotizuoti.

Prietaringi žmonės, matydami tuos visus Augulio „bur- tus“, dar daugiau tikėjo jo antgamtiniais sugebėjimais ir dar labiau plūdo pas jį gydytis. Visa tai duodavo pelną, tad Augulis savo triukus darydavo rimtai, pabrėždamas jų nepaprastumą. Nevengdavo ir pasididžiuoti savo gabu- mais¹³⁴.

Tikriausiai panašiais tikslais Šimas Augulis retkarčiais pasigirdavo ir „juodąja knyga“. Gal ir turėjo kokią caro

¹²⁹ LTR 4157(13).

¹³⁰ LTR 4232(19); panašiai: LTR 4232(676), 4162(309).

¹³¹ LTR 4231(135).

¹³² LTR 4232(697).

¹³³ LTR 4232(533); panašiai: LTR 4232(522).

¹³⁴ LTR 4152(17).

laikais išleista gan populiarią juodosios magijos knygą, kurioje aprašoma, kaip namų sąlygomis galima padaryti vieną ar kitą burtą.

Seserėčia Stasė Butvilienė teigia, kad jis turėjęs vaisingųjų augalų knygą¹³⁵. Vargu ar tai tiesa, nes šiaip žolėmis jis negydė, o vartojo tik tas, kurių vietos tradicija reikia įvairiems magiškiems veiksams. Be to, apie vaistažolių knygą niekas daugiau ir neužsiminė.

Vadinasi, tradicinės sakmės ir tikėjimai su Šimo Augulio asmeniu buvo susieti neatsitiktinai — jis iš tiesų rimtai arba juokaudamas atlikinėdavo tautosakoje jam priskiriamus veiksmus. Tačiau jo santykis su užfiksuotoje tautosakoje vaizduojamu burtininko personažu yra sudėtingas; labai skiriasi nuo literatūrinio kūrinio herojaus santykio su savo prototipu. Patį Augulį kaip burtininką suformavo tada kaime populiarūs tikėjimai ir sakmės — jis ėmė atlikinėti juose vaizduojamus veiksmus. O vėlesniuose tų pačių sakmių variantuose jau atsispindi šie Augulio iš sakmių perimti veiksmai. Savo burtininko veikla šias sakmes bei tikėjimus jis dar labiau išpopuliarino, sustiprino jų įtaigumą. Tapęs garsiu burtininku, savo individualia veikla jis padėjo atsirasti ir kai kuriems naujiems sakmių apie burtininkus motyvams, kurie palankiomis sąlygomis galėjo ir plačiau paplisti.

Šimo Augulio pavyzdys rodo, kad burtininkavimas senajame kaime kai kuriems žmonėms buvo svarbiausias užsiėmimas, beveik amatas, kuriuo jie pelnėsi duoną. Burtininkai pirmiausia nuo kitų skyrėsi savo fizinėmis ir dvasinėmis galiomis — apsukrumu, greita orientacija, stipria valia, įtaiga, didesniu pažinimu žmogaus psichologijos ir kai kurių gamtos dėsnių, ypač susijusių su cheminėmis medžiagų savybėmis. Burtininkų padėtis visuomenėje buvo ypatinga. Baimė, pataikavimas, pagarba ir slapta panieka lydėjo kiekvieną jų žingsnį. Augulio jauniausioji duktė Julė su širdgėla prisimena, kaip niekinamai į jas žiūrėjo kitos kaimo merginos. Vyriausia sesuo Marytė ilgai negalėjusi ištekėti, nors buvusi graži, gera audėja, dainininkė. Netgi jos dukrai, gražiai ir talentingai mergaitei, dar kai kas prikišdavęs, kad ji burtininko anūkė.

¹³⁵ LTR 4226(9).